

Buzinkay Géza

A MAGYAR SAJTÓ ÉS ÚJSÁGÍRÁS TÖRTÉNETE

a kezdetektől a rendszerváltásig

Akadémiai doktori értekezés tézisei

Budapest, 2018

I. Tudománytörténeti előzmények és célkitűzés

A magyar hírlapirodalom történetének első áttekintése 1887-ben született meg Ferenczy József munkájaként akkor, amikor a nemzeti könyvtárban a kötelezpéldányok beérkezése miatt már annyira felhalmozódott a sajtógyűjtemény, hogy nélkülözhetlenné vált az eligazodást lehetővé tevő segédeszköz elkészítése. Az ilyen segédeszközök lettek az első magyar sajtótörténetek, szükségszerűen a Széchényi Könyvtár Hírlaptárának vezetői, Szinnyei József és Dezsényi Béla, később Lakatos Éva munkái. Következő lépésként jelent meg az újságíróképzés igénye a sajtó múltját bemutató tankönyvek iránt (Dezsényi Béla-Nemes György /1954/, Gombó Pál /1966/, Fenyő István-Mucsi Ferenc-Márkus László–Csurdi Sándor /1977/, Fülöp Géza könyvtár szakosok részére készített egyetemi jegyzete /1980, és utána 15 kiadás/, Buzinkay Géza /1993/, Kókay György—Buzinkay Géza—Murányi Gábor /1994, 2001/, Buzinkay Géza--Kókay György /2005/, Bajomi-Lázár Péter /2006/). A hírlapgyűjtemény és az újságíróképzés egymástól ugyan eltérő, de egyaránt gyakorlati igény volt, ami inkább a számbevételt, semmint az elméleti és módszertani megalapozású sajtótörténet megjelenését segítette.

Akadémiai kézikönyv igényű magyar sajtótörténet munkálatai az 1970-es évek közepén indultak el a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének keretében—kezdeményezőjük a Magyar Újságírók Országos Szövetsége volt, amely a publikálást is fedezte. Irodalomtörténészek és történészek csoportmunkájának eredményeként két részben, három kötetben, szerkesztőként Kókay György, illetve Kosáry Domokos és Németh G. Béla irányításával az 1980-as évek közepére jelent meg az eredetileg négy kötetesre tervezett nagy kézikönyv első fele – amely azonban csak 1892-ig jutott el. A magyar sajtó e legnagyobb szabású, leíró jellegű története éppen annál az időszaknál állt le, amikor szerkesztői, vezető publicistái és műfajai terén éppúgy, mint kiadói szervezettségével, technikailag, illetve példányszámainak nagyságát tekintve, a magyar sajtót kortárs európai összehasonlításban is megillette már a kifejlett sajtóélet minősítés. A kézikönyv szerkesztőinek és munkatársainak belső vitái az első kötet esetében elsősorban irodalomtörténeti, a másodiknál politikatörténeti és ideológiai jellegűek voltak, amelyek meggátolták, hogy homogén szemléletű és következetes módszertanra épülő munka szülessék. A főszerkesztő, Szabolcsi Miklós végül is „első kísérletnek” nevezte a művet -- folytatására mostanáig sem került sor.

Az idő előtt megkezdett monografikus feldolgozás leállása, 1985 óta, az elmúlt több mint három évtized alatt megszorodtak ugyan a résztanulmányok, majd a kétezres évek után megszületett, az elméleti és módszertani tisztázást sürgető dolgozat (Gyáni Gábor, Lipták Dorottya, Rákai Orsolya, Szajbély Mihály, Széchenyi Ágnes és a disszertáns írásai), azonban mégsem történt előrelépés az átfogó magyar sajtótörténeti monográfia megalkotása terén, annak ellenére sem, hogy egy tucatnyi hazai és határon túli történész, irodalomtörténész munkássága erősen magyar sajtótörténeti vonatkozású, és kívülük is szaktörténészek sora publikált sajtótörténeti érdekű dolgozatokat.

Angolszász és német nyelvterületen gazdag sajtó-, média- és kommunikációtörténeti szakirodalom született. A XIX. század közepe és az 1970-es évek között összefoglaló nemzeti sajtótörténetek készültek, majd részben ezekre épültek az elmúlt évtizedek médiatörténetei, amelyek kommunikációs jelenségeket és folyamatokat, illetve nyelvhatárok fölött átívelő médiaműfaji és tipológiai összefüggéseket vizsgálnak. Sokféle szempontú, szerkezetű és elvi megalapozású médiatörténeti koncepcióval találkozhatunk. Például a média társadalomtörténetét a kommunikáció történetébe szintetizálta Asa Briggs és Peter Burke egyetemi előadásainak gyűjteménye, vagy az információk tárolásának és közvetítésének összes módját a médiatörténet részének tekintő francia médiatörténet (Frédéric Barbier, Catherine Bertho Lavenir). Elméletibb megközelítés szerint a sajtótörténet felfogható mint a közvélemény kialakulásának és átalakulásának története a tömegdemokrácia és a tömegsajtó megjelenésének következtében, amit Gyáni Gábor vetett fel. Felfogható „...a média története [mint] az észlelés (a közvetítés) technicizálódásának története” (Sipos Balázs). Továbbá a sajtó történetét meg lehetne írni mint a nyilvánosságért, a sajtószabadságért folytatott küzdelem történetét, ami egyúttal a cenzúra és sajtószabályozás, illetve a média és a demokrácia viszonyának története is (ilyenek többek között Michael Schudson, Jürgen Habermas vagy John Keane nagy hatású művei). Egyes korszakok sajtótörténetének megírásában már történt kísérlet arra, hogy egy foglalkozási ág, az újságíró szakma történetéből bontakozzék ki az intézmény története (Sipos Balázs, Takács Róbert), és egyáltalán nem utolsó sorban a sajtó társadalomtörténete megírható mint az olvasóközönség története, aminek klasszikus példája Richard D. Altick feldolgozása a XIX. század angol olvasóközönségéről, a magyar újságolvasásra (is) vonatkozó részfeldolgozások pedig Bisztray Gyula, Fülöp Géza, Gyáni Gábor, Lipták Dorottya és Monok István művei.

Az antropológiai felfogású kultúratudomány által megtermékenyített médiaelmélet célként megfogalmazza, hogy a sajtótörténet, mint a médiatörténet része integrálódjék a

kommunikációtörténetbe, az pedig az általános kultúrtörténet részeként találja meg helyét. Azonban ennek a Sipos Balázs által „második generációs történetként” meghatározott médiatörténetnek a hazai kutatásban még hiányoznak a feltételei, az előmunkálatai. Monográfiám mint „első generációs” médiumtörténet, arra vállalkozik, hogy az egyik médium, a magyar írott sajtó intézményének történetét feltárja, felhasználva a szakirodalom eredményeit, és a hézagok, űrök esetében az empirikus alapkutatásokat is elvégezze. Egy ilyen komplex tárgy időben a kialakulástól a közelmúltig terjedő egyszemélyi feldolgozása bármennyire is több évtizedes forrásolvasáson alapul (első- és másodlagos források, eredeti sajtópublikációk, levéltári anyagok, feldolgozások, naplójegyzetek és visszaemlékezések), óhatatlanul szubjektív, szelektív, viszont ellentétben az előzményekkel egységes szemléletet képvisel.

II. Kutatómunka, források és módszerek

A tárgyból adódóan a források egyik fő csoportját maguk a sajtótermékek képezik, amelyeknek legteljesebb gyűjteményével az Országos Széchényi Könyvtárban foglalkoztam. Hírlapok tekintetében az Országgyűlési Könyvtár, egy-két speciális területen pedig a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjteménye nyújtott kiegészítést.

Mivel a sajtó – különösen a napi sajtó – esetében összességében több millió oldal volt a kutatási nyersanyag, ennek kezelhető szempontú és mennyiségű áttekintéséhez a magyar sajtóbibliográfiák kötetei mellett elsősorban Lakatos Éva sajtóbibliográfiái (Magyar irodalmi folyóiratok, A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája) és Voit Krisztinának a fővárosi cégbírósi iratok alapján elkészített budapesti sajtóadattára nyújtották a segítséget. Több publicisztikai életmű gyűjteményes kötetekben is megjelent, sőt néhány jegyzetelt, köztük néhány kritikai kiadás is létezik legalább az életművek egyes részeire vonatkozóan, bár sajnos éppen szépírói életművek kapcsán (Kazinczy, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Kemény, Jókai, Mikszáth, Ady, Móricz, Kosztolányi), politikai írókat Széchenyin és Kossuthon kívül alig találunk köztük. A legfontosabb és leghatásosabb publicisták művei nagyrészt az eredeti lapszámokban vannak, joggal mondván: „eltemetve”. (Ezt a hiányt próbáltam meg legalább kis részben pótolni a Hírharang, vezércikk, szenzációs riport c. gazdag sajtótörténeti antológia összeállításával.)

A kiadott publicisztikákon túl nagy visszaemlékezés-irodalom áll rendelkezésre, amely a forráskritika kellő alkalmazásával hasznos információtárat jelent. Részben ezekből kellett pótolni azt a nagy forráshiányt, ami a szerkesztőségi iratok szinte teljes pusztulásának következménye. A Bach-korszakra nézve rendkívül fontos, terjedelmes forráskiadás volt Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobozott levelezése, a maga nemében egyedülálló. Különösen értékes és gazdag levéltári forrás az Athenaeum okmánytára a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, illetve kisebb mértékben még két gazdasági irategyüttes (Pesti Magyar Kereskedelmi Bank; Chorin Ferenc iratai a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. iratai között). Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában több kisebb fond mellett megtalálható a Franklin Könyvkiadó vállalat irattára, amely több korábbi feldolgozása ellenére is számos, eddig kevésbé hasznosított információt tartalmaz különösen az első világháborút megelőző fél század hetilapjaira, folyóirataira és egy meghatározott befolyásos kör sajtóéletbeli szerepére vonatkozólag. Értékes az első világháború idejéből a Hadfelügyeleti Bizottság Sajtóalbizottságának bizalmas értesítésgyűjteménye, amelyet mindeddig csak érintőlegesen említett a szakirodalom. Szintén a Széchényi Könyvtár Kézirattárában használhattam a Magyar Szemle Társaság iratait, illetve Balogh József és Lengyel Géza hagyatékát. Számos különálló, szórvány adatot találtam a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest gyűjteményében, illetve nagyrészt a Bach-korszak sajtóirányítására, kisebb részben a dualizmus korának sajtókapcsolataira vonatkozóan bécsi levéltárakban (Österreichisches Staatsarchiv, Österreichische Nationalbibliothek Handschriftensammlung, Wienbibliothek Handschriftensammlung). Gazdag és igen fontos adatforrás, mégis korábbi sajtótörténet-írásunk gyakorlatilag figyelmen kívül hagyta a Képviselőházi naplót (Országgyűlési Könyvtár), mely a sajtótörvényhozásra, sajtóirányításra nézve nélkülözhetetlen.

A sajtó története ugyan a médiatörténet része, azonban nyelvhez kötöttsége és az írás-olvasásból következő intellektuális vonatkozásai miatt világosan elhatárolható a vizuális és auditív médiumoktól, amelyekkel ezért csak a szükséges utalások erejéig foglalkozom. Felfogásom szerint a sajtónak tartalmából következő hármas funkciója: az informálás, a véleményformálás és a szórakoztatás, amelyek rögzítés, sokszorosítás és terjesztés útján érvényesülnek és érik el a társadalmat, az olvasót. A sajtónak ebből a felfogásából következnek a számba vett szempontok: írok a sajtó tartalmának létrehozóiról (újságírók, szerkesztők), a sajtóüzem megszervezőiről és működtetőiről (kiadói vállalkozók és a kiadói üzlet), mindkét kategória felügyeletéről, szabályozásáról (cenzúra, sajtópolitika), a sajtósokszorosítás, újságnyomtatás fejlődéséről, a lapterjesztés alakulásáról (előfizetés, kolportázs, utcai árusítás),

az információ megszerzésének fejlődéséről (alkalmi levelezőktől a hírirodáig), az információ és véleményformálás sajtóbeli megjelenéséről (a laptípusokról és sajtóműfajokról), a tárgy értelemben felfogott szórakoztatás megjelenéseiről (a szépirodalomtól a családi lapokig, magazinokig), s a funkció és a működési mód közös céljáról, az olvasóról. Ez a teoretikus számbavétel azonban nem jelentheti, hogy mindezekről a vonatkozásokról egyforma súllyal és teljességgel essen szó: a lehetőségeket korlátozza a magyar sajtó múltjáról eddig összegyűlt ismeretek és adatok hézagossága, egyenlőtlensége. Például a cenzúra és a sajtótörvénykezés múltját részletesen és sokoldalúan feltárta már a szakirodalom, viszont lényegileg csak esettanulmányokat ismerünk a sajtó működésének gazdasági oldaláról, az újságírókról vagy az olvasóközönségről. A magyar sajtó múltjára vonatkozó ismereteink nem elhanyagolható része is bizonytalan alapokon áll, miután a forrásanyag nem csak esetleges, de olykor egyúttal hitelessége is bizonytalan.

A magyar sajtó történetének íve több mint kétszáz évet fog át. Az 1780-as években azért született meg, hogy bizonyítsa a magyar nyelv és műveltségi állapot érettségét a német nyelvterületen protestáns lelkészek által megismert, rendszeresen megjelenő „államismeret” művelésére, majd pedig a folyamatosan megszülető szépirodalmi és kritikai munkák nyilvánosságra hozatalára. A nyelvújítással modernizálódott és megerősödött magyar nyelv a reformkor kulturális és politikai ambícióival, a közéletbe bekapcsolódó és nemzeti politikát megteremtő törekvéseivel együtt már önálló, saját hagyományaiból is táplálkozó sajtóéletet teremtett, amelyet legfeljebb megnyirbálni, keretek közé szorítani tudott a Habsburg birodalom cenzúrája, de autochton létét többé nem vonhatta kétségbe, amire az 1849-et követő Bach-korszak magyar sajtóélete volt a bizonyosság. A kiegyezést követő közel fél évszázad önmagát európai hatalmi tényezőnek tekintő, birodalomteremtő öntudatú magyar politikája, a közéleti nyilvánosságot az 1848-as sajtótörvény szellemében tisztelő, „a negyedik hatalmi ágat”, a sajtót alapvetően liberális módon elfogadó állam, illetve a szabad vállalkozások kifejlődésével megerősödő kapitalizmus páratlanul virágzó magyar sajtót teremtett, amelyet a felhasználói oldal, az iskolarendszer eredményei következtében növekvő olvasói rétegek is igényeltek. A liberális szabadság és a vele együtt járó szabadosság elleni, illetve a sajtótól igazmondást számonkérő társadalmi és politikai hangok ugyan fokozatosan erősödtek a századforduló óta, de ezek inkább csak a sajtóról szóló viták formájában lángoltak fel egészen 1914-ig, amikor Tisza István miniszterelnök hatalmi szóval, politikai és szakmai konszenzus nélkül megszavaztatta az 1914:XIV. törvénycikket, az új sajtótörvényt. Ez akár a magyar sajtóélet korábbi burjánzó virágkorának végét is jelenthette volna, azonban a világháború kitörése,

lefolyása, a végén a forradalmak és a történelmi Magyarország politikai és társadalmi szétesése markánsabban áthelyezte a sajtótörténeti hangsúlyokat is. Ezután az államhatalom többé már nem fontos funkciót betöltő partnernek tekintette a sajtót, hanem a szabályozás tárgyának, kellemetlen vagy veszélyes jelenségnek, amelynek egyedüli hasznos tulajdonsága, hogy propagandacélokra használható. És szintén propagandaeszköznek tekintették a tömegek mozgósítását célul kitűző mozgalmak, pártok. Ettől kezdve a hatalom állandó gyakorlata és az újságírók tartós élménye lett a sajtó manipulálása. A teljesen megváltozott szerepkör és feltételrendszer indokolja, hogy más és más nézőpontból mutassam be az 1918 előtti, illetve az 1918 és 1989 közötti sajtóéletet. Az a történet, amely 1914-ig folyamatos gyarapodás- és fejlődéstörténetként fogható fel, ettől kezdve, a XX. század folyamán végig már megszakítottságokkal jellemezhető, mint olyan folyamat, amelynek nem volt íve. Ráadásul a század végén a rendszerváltás akkor tudott az írott sajtónak fellángolást, mind tartalmi, mind a társadalmi elvárásokban megjelenő átmeneti megújulást és fontosságot biztosítani, amikor már a lapok jelentősége világszerte visszaszorulóban volt.

A magyar sajtó történeti ívének ez az itt vázolt felfogása politika- és társadalomtörténeti szemléletű. Érdeklődésem előterében az általában „politikaiként” megnevezett közéleti sajtó, a napilapok és hetilapok, vagyis azon lapcsoportok történetének áttekintése áll, amelyek önmagukat közéleti tényezőnek, a nyilvánosság fórumainak tekintik, és amelyeket hivatásos újságírók, szerkesztők készítettek. Eszerint a felfogás szerint az újságírás a politológia vagy a jelenkortörténet-írás kezdeti megjelenési formája, és nem egy irodalmi műfaj művelése, még ha azt egy-egy újságíró szépirodalmi szinten műveli is; a legszorosabb kapcsolatban a politikatörténettel-társadalomtörténettel-művelődéstörténettel áll. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy figyelmen kívül hagyom a szépirodalom alkalmi helyét a sajtóban, vagy tagadnám, hogy gyakran fontos szerepet játszhat benne -- viszont azt állítom, hogy az irodalom nem alapelve a sajtó működésének, nem szabja meg a jellegét, a vele való hatósági bánásmódot, vagy közönsége elvárásait. Vagyis felfogásom eltér a hagyományos magyar sajtótörténetek többségének szemléletétől, amelyek a szépirodalmi lapok történetét állították a központba, és ami következett mind a magyar szépíróknak nemzeti politikai iránymutató vezéralakokként való felfogásából, mind abból, hogy magyar sajtótörténettel sokáig szinte kizárólag irodalomtörténészek foglalkoztak. Azonban a napi- és hetilapok előtérbe állítása mellett is jelentőségükhöz méltó helyet biztosítottam a szépirodalom periodikus fórumainak, a hírlapok tárca rovatainak, a magazin és folyóirat laptípusoknak is.

A magyar sajtó működése, előzményeit is tekintve, több évszázados történet, s ennek során több ezer periodikacím és annál is több közreműködői név fordult elő, tehát hiánytalan, teljességre törő feldolgozásuk és történetük bemutatása elméletileg is lehetetlen lenne. Erős szelektálással úgy láttam, hogy közel hétszáz röviden megemlített vagy hosszabban tárgyalt lap és folyóirat, illetve mintegy másfélezer újságíró, szerkesztő és lapkiadó bemutatása alkalmas lehet a folyamatok és szereplők hiteles ábrázolására.

A hosszú életű, több korszakon átívelő lapok és arculatformáló publicistáik, szerkesztőik bemutatása a sajtótörténetek problematikus feladatai közé tartozik: semelyikük működését sem lehet csupán egyetlen helyen bemutatni, de nem is lehet minden érintett korszakban minden információt, értékelést megismételni. Például nem lehet a Pesti Napló teljes bemutatását elvégezni az 1860-70-es éveknél, amikor még az 1930-as években is véleményformáló napilapként működött; vagy nem lehet Rákosi Jenőről sem csak a Kiegyezés után, vagy csak az 1880-90-es években, vagy csak a nemzeti koalíció idején, vagy kizárólag az 1920-as évek közepén-második felében írni, viszont mindegyik említett periódusban nem csak jelen volt a sajtóéletben, de valamilyen szempontból meghatározó szerepet is játszott. Más hasonló esetekre is érvényesnek tartom, hogy a hosszú életű lapoknak és sajtó-életműveknek fennállásuk-működésük mindegyik korszakában jelen kell lenniük, de „portrét” rajzolni róluk akkor szükséges, amikor a legjelentősebb szerepet játszották. Az így óhatatlanul több részre tagolt laptörténetek és újságírói életművek a lapmutató és a névmutató segítségével állnak össze egységgé.

A monográfia alcímében megnevezett időhatárok -- a „kezdetek” és a „rendszerátalakítás” --szándékosan laza kereteket jelölnek. Nem egyértelműen adott tény, hogy mit tekinthetünk a magyar sajtó megindulási idejének. A korai magyar sajtótörténet-írás felfogása, nyelvileg logikusan, a magyar nyelvű hírlap, a Magyar Hirmondó megszületését (1780) tekintette a megszületési időpontnak, és a XVIII. század korábbi, latin, német nyelvű lapjait előzményekként vette számba. A kevésbé általános történeti felfogás, leginkább Kosáry Domokos XVIII. századi művelődéstörténete a hungarus-tudat egységében tekintett a latin-német-cseh (szlovák)-magyar-horvát művelődés divergáló folyamatára, amelynek éppúgy része a Habsburg-birodalombeli latin és a német sajtó, mint a nemzeti szempont és a nemzeti nyelvű értelmiség megjelenését követően a magyar nyelvű sajtó. Vagyis kialakulásakor, megszületésekor a magyarországi sajtó történetéről kell beszélnünk, amelyen belül az egyik fejlődési fokként jelentek meg a magyar (nyelvű) lapok. A jelen munka is a kialakuló szervezett információáramoltatás, kommunikáció európai előzményeihez kapcsolja a magyarországi sajtó

elindulását. A XVIII. századi hungarus-sajtót a magyar sajtótörténet nélkülözhetetlen részének tekinti -- viszont mind tartalmi, mind műfaji okok miatt kételkedik abban, hogy a Mercurius Hungaricus, mint Rákóczi kancelláriájának diplomáciai célzatú nyomtatvány-sorozata, a sajtótörténet része lenne.

A magyarországi lapok számbavételekor tekintettel kellett lenni arra, hogy bármennyire is megindult 1780-ban az első magyar nyelvű lap, még két évtizedig jelen voltak hazai kiadású latin nyelvű lapok is, a sajtó szempontjából fontos városaink polgársága pedig még elsősorban németül olvasott legalább az 1830-as évekig, sőt részben azon túl is. A magyar lapok tartalmának fontos forrásai voltak a Pozsonyban, Budán, Pesten és az erdélyi Nagyszebenben megjelenő német nyelvű újságok. A német nyelv még jóval később, a Kiegyezést követően is jelentős szerepet játszott a magyar sajtó történetében: a Pester Lloyd munkatársai és tartalma révén elválaszthatatlan maradt a magyar nyelvű sajtótól. A német nyelv használata azonban a magyarosodás folyamatában egyre inkább összeszűkül, és az első világháborút, az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlását követően a perifériára szorult, amit világosan érzékeltet, hogy a századfordulón még nagy példányszámú német napilapokat kiadó Hungária rt. 1925-tel teljesen átállt a magyar nyelvű újságkiadásra. A magyarországi német sajtó története úgy vált külön a magyar sajtó történetétől, ahogy a magyar sajtóélet önállósult, elszakadt német gyökereitől, mintaképeitől, majd kifejlődött, a belföldi olvasóközönségnek pedig többé nem volt rá szüksége. Ettől kezdve a német sajtó már nem is maradt a magyar (nyelvű) sajtótörténet része.

A rendszerváltással megszületett új sajtó-médiaviszonyok érzékeltetését jelenti, hogy a monográfia a sajtó privatizációjának és az első demokratikusan megválasztott kormány alatti sajtóviszonyoknak vázlatos bemutatása mellett néhány, a későbbi fejleményekre előreutató jelzéssel ér véget. A befejező vázlat azt hangsúlyozza, hogy a központilag engedélyezett és ellenőrzött, cenzúrával megfegyelmezett sajtóvilágból, amelyet a pártállam által megrostált újságírók működtettek, végbement az átmenet a nagyrészt szabad üzleti vállalkozás formájára, amelynek működtetése az olvasóiknak, azaz a társadalomnak felelős újságírók feladata lett.

III. Főbb eredmények

Ez az első olyan átfogó magyar sajtótörténet, amely egységes szemlélettel kívánja áttekinteni a teljes magyar nyelvű periodikus irodalmat és létrehozóit, szerves részének tekinti

az ország határain kívüli magyar sajtót is; amely áttekinti a magyar újságírók társadalomtörténetét, és amely lehetőség szerint figyelmet fordít a sajtóélet gazdasági működésére; és mindemellett több, eddig feltáratlan részterületen elvégezte az elsődleges anyagfeltárást. Gerincét fő vonulatként ugyan a sajtóéletet, a sajtó fejlődését meghatározó országos érdekű és terjesztésű sajtó alkotja, de a nemzeti lapirodalom szempontjából fontos és önállóságra törekvő vidéki, regionális sajtó is helyet kap benne, az első világháború végétől kezdve pedig önálló fejezetek mutatják be a kisebbségi, illetve az emigrációs magyar sajtóélet fontos jelenségeit.

A monográfia eredményei közül az egyik legfontosabbnak tartom, hogy a magyar újságíró társadalom kialakulásáról, társadalmi háttéréről és rétegződéséről, felkészüléséről és műveltségéről, gazdasági helyzetéről számos új adaton túl társadalomtörténetileg nyomon követhető összképet sikerült felvázolni, annak ellenére is, hogy a teljes, összefüggő szakmatörténethez még sok adat és előmunkálat hiányzik. Ugyanígy kevés előzményre lehetett támaszkodni a lapkiadás, különösképpen a nagy lapkonszernek gazdasági háttérének felvázolásánál, mégis a korábbi sajtótörténetekhez képest újszerű ennek a szempontnak tudatos alkalmazása.

A magyar sajtó történeti folyamatának áttekintése a hagyományoshoz képest új tartalmi elrendezést, periodizációt feltételezett. Az 1830-1840-es években a magyar sajtó kifejlődésének közel két évtizede, pontos évszámhoz kötés nélkül, a folyamatosságot hangsúlyozza. Az 1849 és 1867 közötti tagolatlan egységet a felfüggesztett magyar sajtótörvény következtében előállt törvénytelen állapot fennállása indokolja. A modern magyar sajtó és összes fontos jellemzője a dualizmus korában alakult ki, viszont ezt a fél évszázados periódust két részre bontották az 1880-as évek közepétől megjelent fontos újdonságok: a tömegsajtó, illetve annak a magyar polgári ízlésvilágnak a megjelenése, amely a modern magyar irodalom fórumai mellett vicclapok és képes hetilapok megteremtésével is gazdagította a kulturális életet. Az első világháború végét követő forradalmi korszak különböző színezetű diktatúráinak viszonya a sajtóhoz olyan mértékben különbözött mind a megelőző, mind a következő évtizedekétől, hogy szükségesnek láttam külön fejezetben tárgyalni, végső korszakhatárának tekintve az előzetes cenzúra 1921. decemberi feloldását.

Az 1945 és 1989 közötti periódus egyetlen fejezetbe foglalása szokatlan, meglepő és vitatható, de érvekkel alátámasztható tudatos megoldás. Az első három évben, a koalíciós időszakban a látszólag szabad, sokszínű és demokratikus sajtóélet kialakítása éltette a reményeket, másfelől azonban ugyanekkor a diktatórikus korszak előkészítése zajlott (csak

párt vagy intézmény lehetett laptulajdonos; a hírlapok terén a kommunista párt és társutasainak térfoglalása történt meg, és a hírszolgálat is az ő kezükbe került; az irodalmi folyóiratokból fokozatosan kiiktatták a polgári írókat, és még a vicclapokat is egyneműsítették stb.). 1948 után egészen a rendszerváltásig a pártállam központi sajtópolitikával irányította a sajtóéletet, változatlan volt felfogása a sajtó agitációs és propagandista szerepéről s feladatáról, és csupán megvalósítására törekedtek eltérő módokon a Rákosi-, illetve a Kádár-korszakban. A kíméletlenül célratörő Rákosi-korszak és az óvatosabb, joviálisabb, de cinikusabb Kádár-korszak közé ékelődött rövid forradalmi időszak 1956-ban az írott sajtó terén nem teremthetett olyan jelentős változásokat, mint politikatörténeti téren, illetve mint egykor az 1848-i forradalom: többnyire a mindenkori forradalmak röpirat-jellegű kiadványaira futotta erejéből. (Az igazi újdonság ekkor a rádiózásban jelent meg.) A mindvégig jellemző irányított sajtó, a sajtószabadság hiánya, a centralizált sajtóélet és következményei indokolták, hogy egyetlen – de nem homogén -- korszaknak tekintsem a második világháborút követő közel fél évszázadot.

IV. A disszertáció témakörében korábban megjelent publikációim

- A magyar irodalom és sajtó irányítása a Bach-korszakban (1849-1860). *Magyar Könyvszemle* 1974. 3-4. 269-293. pp.
- A magyar közművelődési lapok élet- és jellemrajzai, 1867-1890. *Magyar Könyvszemle* 1982. 3. 198-219. pp.
- *Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúráik a XIX. század második felében.* Budapest, Corvina, 1983. 172 pp.
- Az abszolutizmus első szakaszának sajtója, 1849-1859. A Pesti Napló a provizórium idején, 1862-1867. In: *A magyar sajtó története.* II/1. 1848-1867. Szerk.: Kosáry Domokos - Németh G. Béla. Budapest, Akadémiai, 1985. 291-404, 506-591. pp.
- Élclapok, 1867-1875. Közművelődési sajtó, 1867-1875. A katolikus politikai sajtó, 1875-1892, Élclapok, 1875-1892, A magyar nyelvű közművelődési sajtó, 1875-1892. In: *A magyar sajtó története.* II/2. 1867-1892. Szerk.: Kosáry Domokos - Németh G. Béla. Budapest, Akadémiai, 1985. 169-247, 358-365, 393-490. pp.
- Társadalmi karikatúrák az élclapokban. In: *Mokány Berczi és Spitzig Iczig, Göre Gábor mög a többiek... A magyar társadalom figurái az élclapokban 1860 és 1918 között.* Budapest, Magvető, 1988. 695-707. pp.
- A Challenge for Intellectuals: Austro-Hungarians with Two Languages. In: *Hungary and European Civilization.* Ed. by Ránki, Gy.—Pók, A. Budapest, 1989. 321-329. pp.
- A kitagadott szatirikus: Kecskeméthy Aurél. In: *Polgárosodás Közép-Európában. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára.* Szerk.: Somogyi Éva. Budapest, MTA Történettudományi Intézet, 1991. 195-213. pp.
- Kókay György--Buzinkay Géza--Murányi Gábor: *A magyar sajtó története.* Budapest, MUOSZ, 1994. 229 pp.; Jav. bőv. kiad. Budapest, Sajtóház Kiadó, 2001. 257 pp.
- Bulvárlapok a pesti utcán. *Budapesti Negyed* 1997. 2-3. 31-44. pp.
- A megrajzolt vicc: a budapesti karikatúra. In: *Micsoda város! Karikatúrák a 125 éves Budapestről.* Szerk.: Sándor P. Tibor. Budapest, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1998. V-XIX. pp.
- A budapesti sajtónegyed kialakulása. *Tanulmányok Budapest Múltjából XXVIII.* Budapest, 1999. 285-294.

- „Haladás közvitézei”. A magyar újságírók öntudatra ébredése a 19. sz. végén. *Magyar Média* 2000.1. 26-34. pp.
- Buzinkay Géza—Kókay György: *A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig*. Budapest, Ráció Kiadó, 2005. 225 pp.
- Die ungarische politische Presse. In: *Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft. Die presse als Faktor der politischen Mobilisierung. Die Habsburgermonarchie 1848-1918*. Bd. VIII, 2. Teilband. Hg. von Rumpler, H.—Urbanitsch, P. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006. 1895-1976. pp.
- A szemafortól az MTI-ig. A sajtóhírszolgálat megszületése és a magyar hírlapok. In: *A médiahír mint rítus*. Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. Nova Series T. XXXIV. Red. Mónika Andok. Eger, 2007. 22-31. pp.
- A leleplező publicisztika kezdetei: Csernátorny Lajos. *Irodalomtörténeti Közlemények* 112. 2008. 2. 187-207. pp.
- A zsidóság jelenléte a magyar újságírásban. In: *Hágár országa. A magyarországi zsidóság – történelem, közösség, kultúra*. Szerk. Szalai Anna. Budapest, Antall József Alapítvány – Kossuth Kiadó, 2009. 221-226. pp.
- *Hírharang, vezércikk, szenzációs riport. Magyar sajtótörténeti antológia 1780-1956*. Szerk., bev., jegyz. Budapest, Corvina Kiadó, 2009. 419 pp.
- Szimathy Sebestyén és az újságírás. In: *Az interjú megjelenése a magyar sajtóban*. Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. Nova Series T. XXXVI. Red. J. Martin. Eger, 2009. 19-24. pp.
- A bűnügyi tudósítás megszervezése. In: *Jubileumi Emlékalbum a 125 éve alakult Budapesti Detektívtestület tiszteletére*. Szerk.: Dr. Szomor Sándor. Budapest, Országos Rendőr-főkapitányság, 2011. 135-141. pp.
- A magyar tárca megszületése. Heinrich Heinétől Kecskeméthy Aurélig. In: *Irodalom a sajtóban*. Acta Academiae Pedagogicae Agriensis. Nova Series tom. XXXIX. Eger, 2012. 73-82. pp.
- Sajtóreform 1914-ben. In *Medias Res* 2013. 1. 1-21. pp.
- Sajtó és/vagy propaganda az első világháború alatt. In: *Propaganda – politika, hétköznapi és magas kultúra, művészet és média a Nagy Háborúban*. Szerk.: ifj. Bertényi Iván, Boka László, Katona Anikó. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2016. 231-246. pp.